Ref. Ares(2015)1681252 - 21/04/2015

SAMMANFATTANDE DOKUMENT

Hånnlamb

EG nr:

☒SUB

1. Namn:

Hånnlamb

2. Medlemsstat eller tredjeland

Sverige

3. Beskrivning av jordbruksprodukten eller livsmedlet

3.1 Produkttyp
Klass 1.1. Färskt kött.

3.2 Beskrivning av den produkt för vilken namnet i punkt 1 är tillämpligt
”Hånnlamb” är namnet på slaktkroppar av och styckningsdelar från lamm och får av rasen gutefår som har fötts, uppfötts och slaktats inom det avgränsade geografiska området Gotland. Hånnlamb är gotländska och betyder hornfår – ursprungsnamnet på de behornade fåren på Gotland som räddades från utrotning under tidigt 1900-tal och sedermera fick namnet gutefår 1973. Guteåret härstammar från det gamla gotländska allmogefåret vars egenskaper under flera tusen år anpassats till förhållandena på Gotlands gällande klimat och växtlighet. Fåren hölls på naturbetesmarker och har anpassningar till att tillgodogöra sig det som växer där. Köttet har saluförts både på Gotland och i övriga Sverige.

Slaktdjuren ska vara av rasen gutefår som uppfyller någon av rasföreningarnas (GutefårAkademin eller Föreningen Guteåret) krav på rasrenhet och ingår i deras genbanker för att bevara rasen. Djuren ska vara uppfödda på gotländska naturbetesmarker.

Årslammen slaktas normalt under hösten då de uppnått en vikt av ca 30 – 50 kg. Äldre djur slaktas när som helst under året. Slaktkroppens vikt är cirka hälften av djurets vikt, ofta något lägre. Kvalitetskrav enligt *EUROP-klassificering* på *hånnlamb* är för kategori lamm att slaktkroppens form bör vara utvecklad (O) eller bättre samt att fettansättningen bör vara minst liten (2-). För kategori får är variationen större och slaktkroppens form kan vara något mindre utvecklad medan fettansättningen bör vara minst liten (2-).

3.3 Foder (endast för produkter av animaliskt ursprung)
Gutefårens fortplantning är årstidsbunden. Tackorna betäcks under hösten – vanligen i oktober/november och lammen föds under våren – vanligen i mars/april. Under vintern utfodras tackorna och baggarna med hö och/eller ensilage. Tackorna får ges tillskott av kraftfoder under perioden en månad före lamning till en månad efter lamning. Under växtsäsong april till oktober/november utgörs fodret av naturbete. Beroende på klimatfaktorer och tillväxten i naturbetesmarkerna får stödutfodring med hö/ensilage förekomma under vår och senhöst. Både grov- och kraftfoder ska komma från det utpekade geografiska området. Vid

extrema förhållanden som leder till foderbrist, till exempel extrem torka på Gotland, får dock foder från andra geografiska områden användas.

Lammen följer sina mödrar på naturbetesmarkerna. Lammen börjar beta vid en ålder av ca en månad men fortsätter dia som social företeelse långt in på hösten.

3.4 Särskilda steg i produktionsprocessen som måste äga rum i det avgränsade geografiska området

Slaktdjuren ska vara födda, uppvuxna inom det geografiskt avgränsade området på naturbetesmarker (dock kan de under kortare perioder hållas på annan mark inom det geografiskt avgränsade området under betessäsongen och under tiden utanför betesperioden).

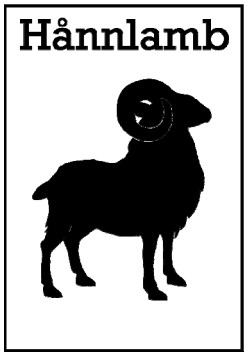
3.5 Särskilda regler för skivning, rivning, förpackning osv. av den produkt som det registrerade namnet anger

Inga

3.6 Särskilda regler för märkning

Vid slakt ska djuren, slaktkroppar och styckningsdelar hållas separat. Slaktkropparna ska stämplas med logotypen för ”Hånnlamb” (figur 1).

Logotypen ska också fästas på slutprodukternas förpackning för att säkerställa spårbarhet.



4. Kort beskrivning av det geografiska området

Det geografiska området utgörs av ön Gotland med intilliggande öar och holmar. Det geografiska området motsvarar landskapet Gotland inklusive Gotska Sandön (figur 2).



Figur 2. Karta över Fennoskandien där Gotland, det geografiska området för hånnlamb, är markerat i grönt.

Gotland är Östersjöns största ö belägen 57°29′57″N 18°30′34″Ö.
Gotlands natur är i hög grad präglad av den senaste istiden och den postglaciala utvecklingen av det som i dag utgör Östersjön.
Gotlands berggrund utgörs av silurisk kalksten som överlagrar ordoviciska och kambriska sediment. Djupet till urberget är ca 300 meter på norra ön och 800 meter på södra delen. Ytlagret växlar mellan revkalksten, märgel och sandsten. På dessa ligger det lösa jordlager som avsattes under den tid då hela ön låg under vatten. Jordtäcket mäktighet uppvisar stor variation med allt från bördiga moränleror, sand grus och sandblandad grus till torv och alvarmark. Dessutom har den postglaciala utvecklingen av Östersjön på sina håll lämnat spår i form av betydande strandvallar. De magra jordarna, strandvallarna och alvarmarkerna lämpar sig inte för jordbruk.

Till följd av kalkhalten har det gotländska naturbetesmarkerna en speciell och rik örtflora. Detta gäller även de glesa barrskogarna vars markflora till följd av kalkhalten är mycket ört- och gräsrika. Naturbetesmarkerna kan hysa 20-40 växtarter per m^2. Växterna har ofta högt näringsvärde och betydande del av fodret är ärtväxter som humlelusern, en art som ofta sås in i betesmarker för att höja näringsvärdet.

Idag täcker fortfarande betesmarkerna en stor del av Gotlands yta (figur 3), även om de har minskat i yta och antal, och uppgår till ungefär 40 000 hektar. De naturtyper som ingår i det vi kallar för naturbetesmarker är till exempel alvar, buskrik och annan öppen utmark, havsstrandäng och hagmark men även andra naturtyper ingår i detta begrepp. Rådets direktiv 92/43EEG (Habitatdirektivet) har listat naturtyper inom EU:s medlemsstater och bland annat följande naturtyper kan anses vara ganska vanligt förekommande i naturbetesmarker på Gotland: 1220, 1230, 1630, 1640, 2130, 5130, 6110, 6210, 6270, 6280, 6430, 7210, 7230, 8240 och 9070 varav flera är högprioriterade naturtyper inom nätverket Natura 2000 med ett högt skyddsvärde för naturvården.

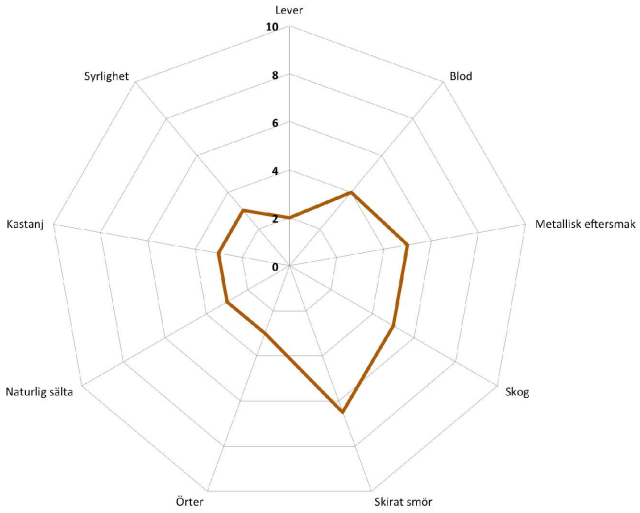
5 Samband med det geografiska området

Gutefåret är en lantras som härstammar från det gamla gotländska allmogefåret vars egenskaper under flera tusen år anpassats till Gotlands klimat och växtlighet. Fårrasen har kvar många viktiga, ursprungliga egenskaper som inte finns kvar hos moderna fårraser. Fårens mag-tarmsystem har t.ex. anpassats så att djuren förmår utnyttja betet på de magra gotländska naturbetesmarkerna.

Naturbetet gör att köttet får en speciell karaktär. Gräs och örtfloran innehåller t.ex. höga halter fleromättade fettsyror och höga halter antioxidanter såsom E-vitamin. Kött från lamm som föds upp på dessa örter och gräs får därför högre halter av dessa substanser. Genom att E-vitamin förhindrar nedbrytning av fettsyrorna påverkas smaken.

Vetenskapliga studier visar också att köttsmaken påverkas av fodrets vatteninnehåll. Det torra gotländska klimatet i kombination med naturbetet ger gutefåren en kraftigare köttsmak. Den rikliga förekomsten av örter bl.a. backtimjan i de gotländska naturbetesmarkerna gör att köttet får en tydlig smak av vilt, en egenskap som är historiskt omvittnad, och köttet har ansetts vara en mycket gouterad läckerhet. Smaken av lammkött är distinkt med en saftig köttsmak med inslag av lever och blod, en tydlig smörkaraktär (skirat smör), en smak av skog (jord, mossa och svamp) en syrlig smak och en tydlig metallisk eftersmak. Därtill har lammköttet en egen sälta och köttet hade även inslag av örter och kastanj. Smakpaneler har kopplat smaken av metall, skog, smör och köttets syrlighet till smaken av lammkött. De smaker som hade högst intensitet var smör, följt av metall och skog (figur 3). Köttet är fintrådigt med en mörkare färg och mindre fettansättning än kött från mer kommersiella raser. Gutefårköttets färg är måttligt mörkröd och

fettets färg är vitt (*AMSA Meat Color Measurment Guidelines*, American Meat Science Association, 2012) i dagsljus.



Figur 3. Resultat från smakintensitetstest av gutefårkött uppfödda på gotländska naturbetesmarker (M.B. Hjernquist 2014, *Hur smakar Gutefår? – en sensorisk beskrivande studie*, GutefårAkademin).

Orsakssamband mellan det geografiska området och produktens kvalitet eller egenskaper (för SUB) eller en viss kvalitet, ett visst anseende eller en viss annan egenskap som kan hänföras till produkten (för SGB).
Arkeologiska fynd från grottan Stora Förvar på ön Stora Karlsö – öster om huvudön Gotland – visar att fåravel bedrivits på de gotländska öarna i mer än 4000 år. Fynden visar också att fåren redan tidigt dominerade bland husdjuren.
Till följd av naturförhållandena kom fåraveln tidigt att bli av stor betydelse på Gotland. Enligt Gutasagan – nedtecknad omkring 1350 – förärades Olav Haraldsson – Olav den helige, kung 1015-1028 – tolv vädurar av den rike gotlänningen Ormika i Hejnum socken. Uppgifter från torråret 1300 berättar att endast 40 av de 1000-tals får som vanligen betade i Hoburgs ting (södra delen av Gotland) överlevde torkan och den följande boskapspesten.

Att öns fria bönder redan under 1200-talet använde Väduren, en äldre bagge, som symbol i sitt sigill visar också på fåravelns betydelse för Gotland. Väduren var länge symbol för södra Gotlands tredelning innan det prydde emblemet för hela Gotland och är fortfarande öns officiella symbol och väduren pryder också Region-, landskap- och länsvapnet för Gotland (figur 4).

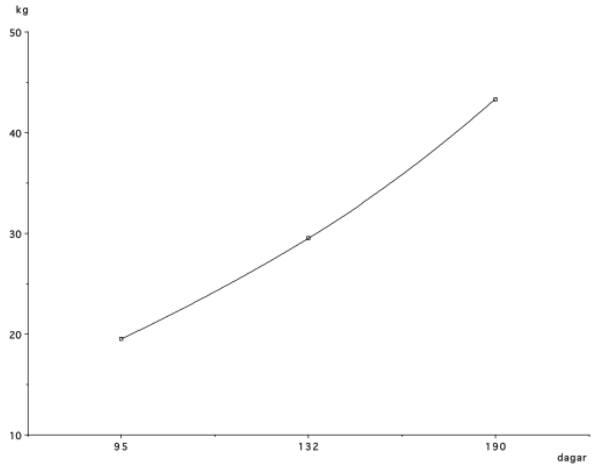





Figur 4. Från vänster: Sigillet från 1200-talet med ett *hånnlamb* eller gutefår som symbol för öns fria bönder följt av Region Gotlands och Länsstyrelsen i Gotlands läns logotyper som även de har *hånnlamb* eller gutefår som symbol för Gotland.

Från de första fåren som människan förde till Gotland utvecklades successivt en gotländsk lantras. Baggarna var alltid försedda med kraftiga horn medan tackorna kunde vara kulliga eller försedda med korta, smala horn. I gutamålet skiljer man på långhornade *hårna* och korthornade *nypel-hånnta* får.

Fåren strövade året runt omkring på utmarkerna – strandängar, alvarmarker, skogar. (Skogsmarkerna skiftades först i mitten av 1800-talet, medan många strandområden fortfarande är samägda.) Till följd av detta levnadssätt anpassade sig det gotländska utegångsfåret över tid till öns unika naturförhållanden.
Ett av karaktärsdragen för lantrasdjur är att djurens inbördes variation är stor. De ser olika ut och är olika stora. De vuxna gutefåren varierar kraftigt i vikt, även mellan djur i samma åldersgrupp. Medelvikten är 50 kg, men variationen är mellan 40-70 kg. Detta medför naturligtvis också att också lammens i tillväxt och vikter varierar. Slaktvikterna för exempelvis gutefårlamm från Lilla Karlsö varierar mellan 16-21 kg och är beroende av tillväxten, som hos lammen är god (150-300 g/dag – figur 5), och ålder vid slakt.



Figur 5. Gutefårlammens tillväxt från ca tre till sex månaders ålder (B. Hjernquist 2007 *Lilla Karlsö – naturbete med gutefår*).

I landshövdingarnas femårsberättelser från 1800-talet heter det att öns betesmarker lämpade sig väl för fårskötsel samt att fårskötseln var av stor betydelse för Gotland. I berättelserna sägs det också att den gotländska fårrasen var härdig till följd av att de gick ute året runt samt att de var små till växten men lämnade ett gott kött som hade en utpräglad smak av vilt. Den senare egenskapen ansågs bland annat bero på naturbetesmarkernas sammansättning av örter. Äldre källor visar att fårkött – färskt, rökt eller saltat – var en betydande gotländsk exportvara. Fårkött har regelbundet exporterats till bl.a. Stockholm sedan mitten av 1700-talet.
Redan på 1500-talet påbörjades ett systematiskt avelsarbete i syfte att förändra fårens ullkvalitet. Avelsarbetet gick till en början långsamt men situationen förändrades snabbt under slutet av 1800-talet. Korsningar med utländska fårraser blev allt vanligare samtidigt som den ursprungliga gotländska lantrasen försvann i allt raskare takt. Vid förra sekelskiftet fanns det endast ett fåtal besättningar med hornfår kvar på Gotland.

1918 togs initiativ till att rädda gotländska hornfåret, *hånnlambi*, från utrotning. Från de hornfår som samlades in byggdes succesivt nya besättningar upp. Därmed var det gamla gotländska hornfåret räddat. 1973 godkändes benämningen gutefår på den behornade gotländska lantras som på gutamål och på gotländska traditionellt kallts *hånnlambi*. Hos gutefåren bär både tackor och baggar horn.
I dag hålls gutefåren – *hånnlamb* – i driftsformer som har stora likheter med gamla tiders drifthållning men skötseln följer det regelsystem som myndigheter och lagstiftning anger. Aveln är strikt kontrollerad och följer den avelsplan som Jordbruksverket fastställt där riktad avel och inkorsningar med andra raser är förbjudet. Gutefåren har därför bevarat utseende och karaktärsdrag som har tusenåriga anor. Andra fårraser på Gotland var under 1800 och 1900-talet utsatta för omfattande avelsarbete där även andra raser korsades in för att förändra dem till uppställda mål för kött- och ull- och skinnproduktion. Under slutet av 1900-talet och 2000-talet har detta avelsarbete varit än mer omfattande och de ursprungliga gotländska lantrasfåret lever idag endast kvar i sin ursprungligaste form i gutefåren, *hånnlambi*.

Hänvisning till offentliggörandet av produktspecifikationen

http://www.livsmedelsverket.se/globalassets/produktion-handel-kontroll/livsmedelsinformation-markning-halsopastaenden/skyddade-beteckningar/ansokan-hannlamb-med-bilagor.pdf